

MIHAIL GAȘPAR, ECOLOGIST-ISTORIC

*Radu Ardelean**

Cuvinte cheie: Mihail Gașpar, protopop, istoric, ecologist

Mots-clés: Mihail Gașpar, archiprêtre, historien, écologue

Cu 1 iulie 1923 apărea la Bocșa Montană săptămânalul *Drum Nou*, avându-l ca „Editor-Director” pe Mihail Gașpar, protopopul locului, „cu gând bun, în chip cinstit, deschis și fără dedesupturi”, cum era încredințat publicul în articolul-program(atic); aceleia i se mai deslușea că „tendența acestui organ este înainte de toate românească, tinzând a restabili în primul rând echilibrul resturnat al valorilor noastre prin o selecționare justă și, îndrumându-le spre o nouă orientare, economică și culturală, căci socotim aceasta ca unica și singura bază sănătoasă a vieții noastre românești”, așadar, se promitea, „ne vom ocupa cu toate chestiile, cari interesează neamul nostru, în mod obiectiv, controlând și criticând orice chestiune numai din punct de vedere al intereselor lui”; publicație neangajată politic în sensul de partinică, avea a se situa de partea „interesului obștesc”, căci „Noi vrem să concentrăm toate forțele disponibile, fără privire că încătore se închină, pe baza unei politici culturale [s.m., R.A.] și economice românești”¹.

Prota Gașpar socotea să dubleze articolul-program, scris tot de el, fără îndoială, cu unul oarecum explicativ al noii întreprinderi, ca necesară luare de atitudine față de decadența postbelică, degradingolada morală, politicianismul care au dus acolo că „a remas părăsit terenul economic dătător de belșug, de bunăstare, de putere. A remas părăsit templul culturii prin care se ajunge la lumină și înălțare.” Urma o succintă teorie socio-politică și concluzia ce se desprindea din aceea: „Clădirea unei nații se compune din trei părți. Puterea

* Institutul de Cercetări Socio-Umane *Titu Maiorescu*, Filiala Timișoara a Academiei Române, b-dul Mihai Viteazul, nr.24, e-mail: icsutm@acad-tim.tm.edu.ro

¹ [Redacția] *Drum nou* [=Mihail Gașpar], *Cătră cititori!*, în *Drum Nou*, I, nr.1 din 1 iulie 1923, p. 1.

economică la bază, prin trînsa la cultură și, sus de tot, la coperiș, unde bat vînturile mai cu putere și mai rece, viața politică. Coperișul nu v`a rezista însă, dacă fundamentul și părății clădirii nu sunt solide.

S'o apucăm deci pe cale întoarsă: prin puterea economică și cultură – la politică”².

Cuvîntul cultură apare deci repetat în articolul-program și „glosa” lui, în context național – nota bene! –, cât se poate de normal fiind vorba de organul personal al lui Mihail Gașpar. Îl putea firesc asuma „întâiul romancier de seamă al Banatului”, care a fost considerat, pe bună dreptate, „cel mai de seamă scriitor al Banatului dintre 1900 și 1930”³ și îl putea promova probatul gazetar, care avea la activ colaborări ocazionale ori frecvente la *Tribuna Poporului*, *Lupta*, *Poporul român*, *Neamul Românesc literar*, *Convorbiri literare*, *Banatul*, *Cosânzeana*, *Cuvîntul românesc*⁴, dar și la alte periodice, în primul rînd *Drapelul*, unde a debutat în proză la 1902, devenind din 1907 „membru intern al redacției”, pe care a condus-o interimar între octombrie-februarie 1918, pe timpul întemnițării lui Valeriu Branisce la Seghedin și apoi ca director după plecarea fondatorului, între august 1919–mai 1920, cu mai puțin de două săptămîni înaintea sistării definitive (în treacăt, e de admirat „performanța” Guvernului Averescu, care a umilit, retrospectiv, administrația ungurească...).

Născut în Gătaia la 1881 din familie preotească și – nota bene! – avînd un străbunic patern participant la revoluția din 1848, a urmat școala primară în Gătaia, apoi gimnaziul și liceul la Timișoara, Becicherecul Mare (acum numit Zrenjanin de autoritățile sârbe) și Beiuș, unde și-a luat bacalaureatul în 1900, după care a urmat teologia la Caransebeș, pe care a absolvit-o în 1903, fiind aproape imediat hirotonit diacon la Logoj. Interesează, aici, variatele-i lecturi *istorice* din liceu ori apartenența la societatea de lectură a studenților teologi din Caransebeș, atunci prezidată de Patriciu Drăgălina, validat ca unul din primii și merituoșii istorici români bănățani; impresiile de la comemorarea din București a lui Ștefan cel Mare, în 1904, cum și lectura scrierii lui Iorga din acel an, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul românesc* îl vor fi motivat

² *Ibidem*.

³ George C. Bogdan și Doina Bogdan-Dascălu, *Studiu introductiv* la Mihail Gașpar, *Din vremuri de mărire*, Timișoara 1982, p. 5-6.

⁴ „Biografia” [lui Mihail Gașpar], în *Drum Nou*, VII, nr. 48 din 1 decembrie 1929, p. 2 (Secțiune a necrologului nesemnăt).

pentru așternerea prozei sale *istorice* cu acțiunea plasată în timpul domniei și în țara voivodului moldav. A și frecventat asiduu cursurile de la Vălenii de Munte, unde istoria nu era pe ultimul loc.

Slujirea Bisericii, beletristica și gazetăria erau chemările lui Mihail Gașpar, pentru ultima plătind temporar și cu libertatea, câteva luni, în 1907. Din 1911 s-a strămutat la Bocșa Montană ca protopop al tractului, ales unanim, revenind la Logoj intermitent, la sfârșitul războiului, întru a salva *Drapelul*, cum am indigitat mai sus.

În Bocșa a fost, probabil, personalitatea cea mai de seamă al locului, cu relief cultural, însă și social: președinte al Despărțământului local al Aștrei, dar și director la banca locală „Bocșana” și membru în Consiliul de administrație la Societatea Industria Morăritului din Banat. Membru fidel al Partidului Național Român apoi, după fuziune, al celui Național-Țărănesc, a fost ales deputat în 1927 și reales în 1928⁵, iar activitatea sa în Cameră, unde a ținut discursuri încheigate pe teme naționale și regionale (majoritatea reproduse în *Drum Nou*, ca un fel de dare de seamă către alegători!), cred că poate fi apreciată drept meritorie.

Drum Nou, gazetă săptămânală care apărea pe patru pagini mari „în fiecare sâmbătă”, pare a fi fost o reușită gazetărească, în sensul răspândirii; ignor tirajul, dar de la „Poșta redacției” se vede că avea cititori nu numai în Bocșa, ci și în Timișoara, Logoj, Reșița, Oravița și în comunele mai răsărite, ba chiar intra în vizorul presei centrale, poziții politice ale lui Gașpar fiind atacate de Pamfil Șeicaru în *Curentul*, cum de alții în *Viitorul liberal*, *Universul* și *Adevărul* (aduse pe aceleași baricade!)⁶.

⁵ Vezi pentru Mihail Gașpar, Valeriu Branisce, *Amintiri din închisoare* (ed. Alexandru Porțeanu), București 1972, p. 419, 437-438; Aurel Cosma (jr), *Istoria presei române din Banat*, Timișoara 1932, p. 110-113; Ioan Dimitrie Suciuc, *Literatura bănățeană de la începuturi până la Unire (1582-1918)*, Timișoara 1940, p. 241-262; Cornel Corneanu, *Mihail Gașpar (1881-1929)*, în *RB* (fostă *Luceafărul*), IX, nr. 7-9 din iulie-septembrie 1943, p. 1-20; George C. Bogdan, Doina Bogdan-Dascălu, *Tabel cronologic*, în Mihail Gașpar, *Din vremuri...*, p. 24-26; *Dicționarul scriitorilor români*, (coord. Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu), vol. II, București, 1998, p. 335-336, *sub voce* (art. de Mircea Zăciu); *Dicționarul general al literaturii române* (coord. Eugen Simion), vol. III, București 2005, p. 251-252, *sub voce* (art. de Doina Bogdan-Dascălu); vezi și George C. Bogdan, Doina Bogdan-Dascălu, *Bibliografie*, la Mihail Gașpar, *Din vremuri...*, p. 199-203.

⁶ Vezi Mihail Gașpar, *In chestie personală*, în *Drum Nou*, VII, nr. 13 din 31 martie 1929, p. 1.

Mihail Gașpar, care figura ca „Editor-Director” pe frontispiciul gazetei, o și scria în bună parte, afară de perioadele când era la București la sesiunile parlamentare, dar și de acolo își trimitea discursurile!

Aproape toate numerele, până în preziua morții, comportă un articol de fond al său – Cornel Corneanu i-a numărat 311, alături de care peste 1000 de „reportagii”(sic!)⁷, de fapt articole de comentariu și atitudine majoritatea, dintre care unul a motivat demersul meu (multe din acelea erau „semnate” cu pseudonimele *Drax* ori *Drax*, utilizate de Gașpar încă la *Drapelul*). Ca ajutor în redacție l-am identificat numai pe învățătorul Iacob Bosică, susținător o perioadă bună și al rubricii de el introdusă „Tribuna Școalei”. Dar legăturile personale ale editorului au mijlocit colaborarea unor pene cunoscute din Banat cum ale lui David Voniga (veteranul preot de la Giroc, fost redactor la *Dreptatea* și editor al *Revistei Preoșilor*), Caius Brediceanu, Nicolae Bolocan (traducătorul lui Grisellini), Damian Izverniceanu, Constantin Rudneanu, Ilie Groșșianu, Marius Bucătură, Lucian Costin, canonicul Victor Bîrlea de la Logoj, Filaret Barbu. Mai semnau și „condeierii-plugari” Ion Ciucurel și Aureliu Novac, acesta un colaborator frecvent.

Se primeau ori se preluau din alte publicații articole de ale bănățanilor titrați Iosif Popovici, Petru Nemoianu, Emil Pocreanu, dar și ale altor personalități, în cap cu Nicolae Iorga – care-l simpatiza, firește, pe admiratorul său – ori, ca să exemplific numai, Nichifor Crainic, Gheorghe Marinescu, Constantin Garoflid, Octavian Goga, Grigore Gafencu, Constantin Rădulescu-Motru și Liviu Rebreanu (cu două texte, unul pledând pentru neoașism).

În acest „Organ pentru toate interesele românești”, cu deviza „Credință. Cultură. Muncă. Economie”, cum se indigita pe frontispiciul fiecărui număr, și-au găsit locul poezii de varie calitate, primite ori reproducând pe cele deja apărute, ale lui N. Iorga (cele mai multe, dar nu și cele mai reușite!), Crainic, Adrian Maniu, Elena Farago, I.U. Soricu, George Bacovia, Ion Pillat, Radu Gyr, cum și traduceri din Longfellow (aproape exotic în Banat!), Heine și Rabindranath Tagore.

Dacă proza românească nu strălucea în spațiul vechii *Foițe/Foișoare*, din josul paginii, căci însuși editorul a dat puțin, eseurile și bucățile literare erau traduse (de cele mai multe ori de Mihail Gașpar, direct ori prin intermediar) după textele unor oameni politici, gânditori și literatori de primă mână, cum

⁷ Cornel Corneanu, *op. cit.*, p. 10.

Voltaire, Gustave le Bon, Henri Bergson, Romain Rolland, Ramsay Mac Donald, A. Conan Doyle, Nietzsche, Al. Dumas (tatăl), H.G. Wells, Camille Flammarion, Maupassant, Emil Boutroux, Stefan Zweig, de Amicis, Paul Féval, Anatole France, Giovanni Papini, Gogol, Tolstói, Gorki, dar și Mikszáth Kálmán⁸. Aproape fiecare număr (din „seria” Gașpar!) conținea aforisme sau „Gânduri” spicuite din Sofocle, Petrarca, Machiavelli, Mirabeau, Ludovic al XVI-lea (în pragul execuției!), Pope, Schiller, Goethe, Macaulay, W. Pitt sr., Lamartine, Eötvös, Hasdeu (luate de prin culegeri).

Textele erau acomodate formatului publicației, adică schițe și nuvele (acestea serializate). Ele dau seama de cultura literară vastă a lui Mihail Gașpar, cel care le-a selecționat și tradus, constituindu-se într-un florilegiu cum rar se putea întâlni în perioadicele epocii, chiar strict literare să fi fost acelea.

Asta în contextul unei rubricaturi foarte variate făcute să încapă în trei pagini de obicei, a patra fiind mai mult alocată reclamelor. Așa, articolul de fond al lui Gașpar a apărut aproape număr de număr, cum și alte comentarii ale lui, erau apoi „Știri din țară” și „Locale”/„Din Bocșa și jur”, „Știri din străinătate”/„Știri din lume”, din 1928 „Tribuna Școalei” apoi, după caz, articole cu subiect social, economic, politic (dar nepartizane fățiș), moral, general cultural, mai mult la modul eseistic; din 1925 revista presei („Crestături pe răboj”), uneori „Bibliografia” care semnala ultimele titluri, dar și, sporadic, rubrica sportivă – semn de modernitate, zic! Tot așa apăreau fără o anumită regularitate, ci după caz, materiale incurse, anunțurile autorităților locale, ale unor societăți, „Locul deschis” pentru scrisorile din afară, „Poșta redacției”, respectiv a administrației.

Cleric, literator și gazetar, Mihail Gașpar avea o mare deschidere pentru istorie, cum dau seama modul și scrierile sale beletristice. Mai ales dacă aceea era și colorată național, uneori anacronic, în sensul proiectării în trecut a unor realități ulterioare. A produs și pentru *Drum Nou* câteva texte care învederează acuta sa conștiință istorică, cum „24 Decembrie 1716”, în care accentul cădea nu pe semnificația religioasă, ci pe cea *avant la lettre* „națională” a datei: „Ziua aceasta ne înduioșează fiindcă este ziua din ajunul Nașterii Mântuitorului nostru Isus Hristos.

Ca români ziua aceasta ne amintește începutul unei ere triste a istoriei noastre naționale.

⁸ *Ibidem*, p. 16; vezi și *Drum Nou*, I-VII, 1923-1929, *passim*.

În ziua de 24 Decembrie 1716 a fost numit Domn al Țării Românești cel dintâi fanariot: Alexandru Mavrocordat.

Și dela această zi încep toate nenorocirile acestei țări și toate suferințele acestui neam.

E bine să ținem minte acest dat⁹.

Sorocul era atipic (101 ani!) și cred că avem de a face mai de grabă cu o săgeată piezișă trasă către tabăra liberalilor, repede percepuți – ori înfățișați! – ca „fanarioți” de românii cis-carpatini.

Tot cu un an diferență față de centenar – dar în minus! – evocase execuția lui Horia, într-un text destul de adjectivat în care, liric, era preamărit eroul-martir, voind a crede că acela prevedea Unirea din 1918: „Cred că, în sufletul lui simplu, a trăit icoana întregirii neamului deși într`o formă nelămurită. Căci, povești păstrate în Albac, îi vor fi amintit de un domn valah [Mihai Viteazul; R.A.] carele a încălcat o dată, de demult, trufia celor ce țineau piciorul pe grumajii neamului lui.

Azi, când vedenia mucenicului a devenit realitate îndeplinesc o datorie pomenind această zi aniversară¹⁰.

Gașpar credita excesiv „memoria colectivă”, mai de grabă un mit. Să-și fi adus aminte sătenii de Mihai Viteazul după 150 de ani (socotind cu tinerețea lui Horia), când ei despre eroul locului îi debitau trăsniile lui Ioan Lupaș, care îi chestiona în 1924 sperând a găsi un sâmbure istoric în „tradițiile orale”¹¹?

La centenarul morții lui Gheorghe Lazăr, comemorat la Bocșa de Adunarea generală a învățătorilor din Caraș-Severin, îi evidenția și M. Gașpar meritele culturale, cu benefice urmări în zona renașterii naționale¹², cum cu multă simțire creiona și biografia lui Avram Iancu, insistând asupra cinstei sale sufletești, atașamentului pentru popor și întristându-se de soarta amară a eroului comemorat de ASTRA la Țebea din prilejul centenarului nașterii¹³,

⁹ [Mihail Gașpar,] *24 Decembrie 1716, Ibidem*, V, nr. 52 din 25 decembrie 1927, p. 1. Deși nesemnat, atribui fără ezitare micul articol – de fond! – lui Gașpar.

¹⁰ Idem, *3 Ianuar 1785*, în *Ibidem*, II, nr.1 din 6 ianuarie 1924, p. 1 (tot nesemnat, dar indubitabil al lui M.G.).

¹¹ Vezi Ioan Lupaș, *Cum trăiește amintirea lui Horia și Avram Iancu în sufletul Moșilor*, în *Societatea de Măine* (Cluj), I, nr. 19-20 din 31 august 1924, p. 387-389.

¹² Mihail Gașpar, *Gheorghe Lazăr 1823-1923 [sic]*, în *Drum Nou*, I, nr. 14 din 30 septembrie 1923, p. 1.

¹³ Idem, *Regele Munților*, în *Ibidem*, II, nr. 35 din 31 august 1924, p.1.

salutând inițiativa reînhumării acolo a tribunilor Groza și Buteanu alături de 80 de eroi ai luptelor de pe Tisa din 1919¹⁴.

Tot Gașpar va fi selectat, cred, portretizarea făcută de Take Ionescu lui István Tisza, socotit în perspectivă principalul complice al lui Wilhem al II-lea la declanșarea întâiului război mondial, cu motivarea în scurtul *chapeau* introductiv, că „Luăm acest capitol din prețioasele «Amintiri» ale lui Take Ionescu crezându-l interesant pentru publicul nostru cititor carele a cunoscut pe ambii bărbați de stat, acum ambii ai istoriei”¹⁵.

Tot editorului gazetei îi atribui rememorarea figurii Arhiducelui Franz Ferdinand la 10 ani de la uciderea celui care trezise speranțe românilor și, simetric, antipatie cercurilor diriginte ungurești: „Moartea acestui om, care nu era o individualitate, dar învârtea concepții mari, a fost semnalul carele a alarmat Europa deschizând poarta războiului mondial.” Urmările evenimentului au avut bătaie lungă și grea, dincolo de reacțiile de moment: „casina magnaților din Budapesta știu că a jubilat, moartea lui însemna doar prăbușirea unui proiect [federalist, n. R. A.] care apăsa greu conștiințele maghiare.

Moartea lui [...] a însemnat și primul dangăt de clopot care avea să sune la înmormântarea unui imperiu [Austriac/Austro-Ungar, n. R. A.], socotit veacuri de-a rândul ca un rău necesar pentru menținerea echilibrului european”¹⁶.

Cum România intrase și ea în vârtejul războiului, socotea Gașpar în primul număr din septembrie 1923 aceea că „Din prilejul că săptămâna aceasta am comemorat ziua de 14/27 august 1916, ziua declarării războiului împotriva Austro-Ungariei, e bine să reîmprospătăm momentele mai însemnate și credem că îndeplinim o datorie patriotică reproducând cele două proclamații ale Maj. Sale Ferdinand I-ul cătră neamul românesc și soldați, cari au urmat imediat după declararea războiului”, texte redată integral după acest *chapeau*¹⁷.

¹⁴ Idem, *Panteonul nostru*, în *Ibidem*, p. 2. Articolul este nesemnlat, dar i-l atribui fără șovăială lui Gașpar, elemente de identificare fiind și trimiterile istorice (un pic ciudate în textul unui cleric!) la Țebea ca la „o Walhală românească, unde să pelegrineze neamul românesc cum pelegrinează moslimii la Meca.”

¹⁵ [Mihail Gașpar,] *Chapeau la Take Ionescu despre contele Tisza*, în *Ibidem*, I, nr. 16 din 14 octombrie 1923, p. 1. Culegerea din textele lui Take Ionescu a apărut, postum, în acel an, o remarc pentru a învedera cât de „la zi” era prota *din Bocșa* cu lectura. Ce cărți or mai ajunge acum pe acolo?

¹⁶ Idem (nesemnlat), *O aniversare* [sic!], în *Ibidem*, II, nr. 26 din 29 iunie 1924, p. 1.

¹⁷ Idem (nesemnlat), *Pro memoria*, în *Ibidem*, I, nr. 10 din 2 septembrie 1923, p. 1.

Semnificația zilei era arătată pe aceeași pagină și într-un articol pe care i-l atribui tot lui Gașpar¹⁸.

În anul următor, la timpul convenit, tot din condeiul lui Gașpar, cred, izvora un articol comemorativ care elogia vitejia românească de pe frontul moldovenesc¹⁹, ceea ce va urma și în viitor la rubrica istorică specială, inclusiv în seria a II-a a gazetei, scoasă de Ilie Rusmir la Oravița între 1930-1933, „Calendar(ul) Național”. Acela începe în martie 1928, în fiecare număr înșirându-se pe zilele săptămânii evenimentele mai importante din trecutul românesc. Întâmplarea (?) face ca primul eveniment menționat, pentru 27 februarie (1470) să fie cucerirea Brăilei de Ștefan cel Mare, eroul literar al lui Mihail Gașpar, despre care se mai arată sub 4 martie (1471) că l-a învins la Soci pe Radu cel Frumos²⁰. Evenimentele reținute, importante realmente de regulă, vor fi fost spicuite de Mihail Gașpar și ajutorii săi din redacție din diverse culegeri de gen, inclusiv calendare propriu-zise.

Rubrica se menține în acest format ceva peste un an, când Gașpar introduce acolo mici articole, dedicate unui singur eveniment, a cărui dată devine de obicei „titlul” apărut sub genericul „Calendarul Național”. Și acum noua formulă începea cu Ștefan cel Mare, respectiv cu ungerea lui ca Domn în 13 aprilie 1457, după lupta victorioasă de la Orbic a celui care avea să ducă „vestea numelui de român peste toată Europa”, numit de Papă „ostaș al lui Hristos” și care ăst fel „a îmbrăcat în slavă neamul românesc”²¹.

Texte de genul acesta, afectate trecutului medieval (pentru că antichitatea practic era absentă), dar și epocilor ulterioare, până „la zi” aproape, au urmat săptămână de săptămână, preamărind eroi ai neamului și deslușind semnificația – mai ales națională – a unor evenimente, unele parte a unor procese istorice ca moment de iscare, punct culminant ori efect.

Repet, o istorie intens colorată național – acela fiind criteriul de apreciere, și tot o dată moralnică. Îl „bănuiesc” pe Mihail Gașpar a fi fost autorul majorității, dacă nu al tuturor textelor, ca un iubitor și știutor de istorie ce se afla (la seria a II-a a revistei, de la Oravița, Ilie Rusmir a avut și colaboratori pentru această rubrică, așa de pildă profesorul Constantin Rudneanu, publicist

¹⁸ Idem (nesemnat), 14/27 August 1916, în *Ibidem*.

¹⁹ Idem (nesemnat), 6/19 August 1917, în *Ibidem*, II, nr. 34 din 24 august 1924, p. 1.

²⁰ *Calendar Național*, în *Ibidem*, VI, nr. 10 din 4 martie 1928, p. 1.

²¹ [Mihail Gașpar,] 13 Aprilie 1457, în *Ibidem*, VII, nr. 15 din 14 aprilie 1929, p. 1.

cunoscut, inclusiv pentru bucățile istoriografice). Însurate, articolele din ambele serii (mai multe, firește, în a doua, căci Gașpar s-a stins în anul în care întemeiase rubrica) ar alcătui un mic compendiu de istoria românilor!

„Calendarul” de la *Drum Nou* a putut fi unul dintre modelele lui P. C. Miloș pentru „Istoricul zilei” la *Dacia* în 1939, primul an de apariție al gazetei timișorene, dar mai ales, în a doua sa formă, pentru Traian Birăescu, cel care a ținut în 1943-1944 rubrica concepută însă în sens (mult) mai regionalist, „Calendar istoric bănățean”, ceea ce am mai spus în alt loc²².

De articolele istorice din *Drum Nou*, câte au fost, intenționez să mă ocup mai pe larg cu altă ocazie, acest material fiind centrat pe Mihail Gașpar și apetențele sale istorice, mai ales un demers de tip special care îl onorează, adecă apărarea patrimoniului istoric-natural al Bocșei, cu accent mai puternic pe ultimul cuvânt, aș zice.

Gătăianțul Mihail Gașpar, pan-român prin formulă sufletească, era puternic atașat de provincia sa, pe care o și cunoștea *de visu*, făcându-și studiile la Timișoara, Becicherecul Mare, Caransebeș, profesând apoi la altar și în gazetărie la Logoj, iar în final la Bocșa, mica lui patrie adoptivă. Acesteia i-a dedicat, cu prilejul adunării generale a despărțământului Bocșa Montană al Astei din 1914, o micro-monografie, apărută inițial serial la *Foaia Diecezană* din Caransebeș, iar apoi în extras unde, precizând ocazia scrierii, încheia modest că în acel „mic comunicat” nu ambiționa a frapa prin noutate: „Nu am avut intenția a spune nici lucruri noi nici lucruri cari nu s’ar fi știut. Dimpotrivă, ce spun sunt lucruri prea bine cunoscute – celor puțini, cari s’au îndeletnicit cu frunzărițul trecutului apus în noianul vremurilor”²³. Între acei

²² Vezi Radu Ardelean, *Istoria în ziarul Dacia din Timișoara (1939-1944)* în idem, *Istorie la gazetă în Banat*, Timișoara, 2007, p. 359-361 și notele 307-308 la p. 390.

²³ Mihail Gașpar, *Date monografice referitoare la comuna Bocșa-Montană*, Caransebeș, f.a. [1914] (extras din *FD*), 24 p.; Cornel Corneanu, în *op.cit.*, p. 16, o înregistrează aproximativ la „Bibliografia” lucrărilor lui M.G.: 16. *Din trecutul Bocșei – monografie* – Timișoara 1929. [!]; poate că îl indusese în eroare preluarea parțială *Din trecutul Bocșei/(Fragment dintr-o monografie)/De: Mihai Gașpar, protopop, deputat pe care o operase Romulus S. Molin, redactor/editor la Almanahul Banatului, I, 1929 (textul, inserat probabil cu acordul autorului, la pp. 94-99, corespunzând paginilor 7-17 din broșură); o reține în treacăt la literatura temei și Nicolae Stoicescu în *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara 1973, p. 22 la articolul *Bocșa (Montană)*: „Gașpar Mihai, *Date monografice*[...], Caransebeș, p. 24, p. (retipărite din *FD*, XXIX, 1914, nr. 7-10) (date sumare despre istoricul localității și despre locuitorii ei)”.*

puțini elitari se număra și el, firește, care pe lângă cele publicate a cercetat matricolele bisericii ortodoxe (unde constată grozava endogamie practică de „frătuți” și „bufeni”), dând totodată date demografice la zi din acelea, cum și – din întrebate! – informații de micro-toponimie²⁴.

Culegând datele sporadice din Fr. Pesty despre Bocșa, găsea că „puține localități vor fi în patrie [Ungaria], cari s`ar putea mândri cu un trecut atât de romantic și vijelios ca această așezare de pe malul Bârzavei”²⁵.

Stăruie destul de mult asupra cetății Bocșa, arătându-i pe nobilii români care o stăpâneau la 1552, trecerea în posesia turcească și atacurile clandestine ale „haiducilor” ardeleni, recucerirea din 1595 și stăpânii succesivi prin cumpărare sau donație, între care români; reluată de către turci în 1658, dar aruncată în aer la 1659 de împotrivorii politici de cedare a lui Acațiu Barciai, a urmat în fine distrugerea ei definitivă în 1695, în luptele dintre turci și austriaci, de când „a rămas o ruină, o mărturie mută a atâtor întâmplări mari, cari au avut ca scenă pitorescul ținut al Bocșei”²⁶.

Descripția ruinei era una în cheie romantică: „Între Bocșa-română și Vasiova, respective Neu-Werk, la stânga, pe un colnic care ese din șirul celorlalți ca un pinten, să înalță ruinile cetății Bocșei. Rămășițele unui turn puternic să văd, în parte dărâmate, acoperite de rugina ploilor, pornite spre nimicire – dar, pândind parecă și acum de acolo de sus, din locul de veghe, zgomotul vieții de acum.

Peatră de piatră să poate desprinde în pace prăvălindu-se pe coastă la vale; straja de acum sute de ani poate dormi în liniște; în jurul cetății nu s`a schimbat nimic.

Acelaș grai românesc își poartă sunetul peste plaiurile acestea frumoase, ca cel de acum 600 de ani. Și urmașii plăieșilor lui George Vrabie, nobil și poruncitor cetății Bocșei, sânt tot pe aci așezați, în jurul zidurilor cari să dărâmă mereu, ca mărturii vii și puternice a vorbii românești, că „Apa trece, petrele rămân”²⁷.

²⁴ Mihail Gașpar, *op. cit.*, p. 17-19, 21.

²⁵ *Ibidem*, p. 5.

²⁶ *Ibidem*, p. 7-11.

²⁷ *Ibidem*, p. 3-4.

Deși pomenește atestarea Bocșei ca parohie catolică la 1333²⁸ în registrele de dijme papale nu identifică fortificația cu cetatea regală Cuiești/*Kővesd*, amintită întâiași dată la 1331, apoi arătată a fi centrul administrativ-politic al districtului (scaunului) autonom românesc cu același nume²⁹ și nu evocă stăpânirea putativă a lui Mihai Viteazul, care ar fi putut așeza castelani acolo³⁰ – ambele situații interpretate deseori – retrospectiv! – de istoriografia tradițională, dar uneori și de cea mai nouă ca având semnificații naționale, tot dinspre acea zonă își motiva demersul, căci dacă nu aducător de mult spor de informație, „M-am gândit însă, că nu ar strica, dacă conștiința trecutului ar răsări în sufletul mulțimei, în stratul larg al poporului. Și puțina mea muncă ar fi în acest caz răsplătită cu vârf și îndesat. Să văd Românașii trecând pe sub cetatea Bocșei și să-i aud spuind nepoților și arătându-le ruinele cetății:

Aici a stăpânit cândva un căpitan român și și cetatea plăeși români au păzit-o!

Mai multă răsplată nu s`ar putea”³¹.

La „conștiința trecutului” se provoacă și apelul său de peste un deceniu – care originează și motivează acest demers al meu –, cu referire indirectă la cetatea Bocșei, într-un articol de fond al gazetei sale, pe care-l reproduc integral, puindu-i atâtea note lămuritoare, câte am putut afla:

²⁸ *Ibidem*, p. 6.

²⁹ Vezi Dumitru Țeicu, *Banatul montan în Evul Mediu*, Timișoara, 1998, p. 318.

³⁰ Pentru rezoluția lui Mihai Viteazul de a cuprinde și stăpâni întreg Banatul, inclusă în tratatul cu Împăratul Rudolf al II-lea din iarna 1600-1601, vezi Ioan D. Suciu, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, 1980, p. 40-42; Radu Păiușan, Corneliu Sav, *Lupta antiotomană în Banat și Mihai Viteazul*, în *SIB*, IX, 1983, p. 31 și Ioan Hațegan, *Mihai Viteazul și Banatul*, în *Banatica*, 8, 1985, p. 218 reiau, modulată, parte din susținerile lui I.D.S. Dacă autorii până aci arătați nu înșiră Bocșa între cetățile stăpânite de Mihai, Theodor N. Trâpcea afirmă că aceea ar fi rămas între 1595-1658 în cuprinsul Principatului ardelean (p. 63), deci pe linie logică și în subordinea voivodului muntean atunci când acela l-a cuprins.

³¹ Mihail Gașpar, *op. cit.*, p. 24.

„Stejarii de la Bocșa

Aud că ar exista în județul nostru o comisiune a monumentelor istorice³². Cătră această comisiune adresez o rugămintă. Să salveze stejarii de la «Buza Turcului»³³, străjeri cinstiți cari persistă la postul lor de patru veacuri, fiind martori tuturor evenimentelor cari au avut loc în acest restimp uriaș. Bănuind că în comisiunea amintită vor fi și membrii [sic] cari nu vor înțelege ce caută niște stejari în cadrele monumentelor istorice, î-mi [sic] permit să servesc cu câteva exemple din alte țeri, unde arbori din categoria stejarilor dela Bocșa au încăput prea bine în purtarea de grijă a simlarelor comisiuni. În parcul domnesc³⁴ din Altenburg-Saxonia³⁵ sē îngrijesc doi stejari plantați la 1455 de cătră prințul-electtor Frideric cel Blând³⁶.

³² „Comisiunea Monumentelor Istorice” a fost înființată în România (Vechiul Regat) în 1892, având competența și misiunea de a inventaria, clasa și asigura păstrarea, respectiv restaurarea monumentelor istorice, așa declarate în virtutea îndeplinirii criteriilor legale (vezi *Dicționar enciclopedic român*, coord. Athanase Joja, vol. I, București 1962, p. 715, *sub voce*). În 1919 legea a fost extinsă și în teritoriile alipite, președinte al secției pentru Banat fiind numit canonicul și istoricul din Logoj, Ioan Boroș (1850-1936), în toată perioada de până la moartea sa (vezi *Enciclopedia istoriografiei românești*, coord. Ștefan Ștefănescu, București, 1978, p. 69, *sub voce*, articol de Nicolae Edroiu), acoperind deci data articolului lui Gașpar. Mai mult decât meritoriu pe plan istoriografic, Ioan Boroș însă a fost cu totul pasiv în calitatea mai sus menționată.

³³ „Buza Turcului” numele local al amplasamentului vechii cetăți regale Cuiеști de la Bocșa (vezi Dumitru Țicu, *op.cit.*) ajunsă apoi nobiliară, iar în final turcească. Și Mihail Gașpar îl menționa în *op. cit.*, p. 4: „Subcetății de azi poporul îi zice Buza Turcului sau Gura Turcului”, indicând și micro-toponimul „Dealul Cetății” (p.21). Enumerând cetatea Bocșei între „fortificațiile modeste” din Banat, Theodor N. Trâpcea, în studiul *Despre unele cetăți medievale din Banat*, din *SIB*, I, 1969, p. 26, o arată ca pe vechea cetate Cuiеști, sediu de district [scaun] din 1333 (!?) și o descrie, menționând că „azi [!] i se mai spune Buza Turcului” (p. 63).

³⁴ Adecă seniorial.

³⁵ Altenburg din Saxonia (există și în alte landuri localități cu numire identică), orașel la sud de Leipzig, fostă reședință regală în secolul al XII-lea, unde familia ducală a Saxoniei deținea un somptuos castel.

³⁶ Frederick II „der Sanftmütige”, Prinț Elector al Saxoniei între 1428-1464.

In pădurea de la Sherwood (Anglia)³⁷ stă încă stejarul în umbra căruia dedea dreptate Ioan cel fără de Țară³⁸ la anul 1199.

Tot așa se păstrează stejarul numit «Tyrrel»³⁹ la umbra căruia a odihnit Wilhem II cel Roșu⁴⁰, fiul lui Wilhem Cuceritorul⁴¹ la anul 1087. Arbori, deci, din frunzișul cărora vorbește un mileniu. În Europa cel mai bătrân stejar este cel de la Saintes (Franța)⁴² cu o etate de 1800-2000 ani.

³⁷ „Sherwood Forest”, ținut păduros în Nottinghamshire, domeniu regal și teren rezervat de vânatoare (cunoscut și prin asocierea cu legenda lui Robin Hood), cu stejari seculari, vezi *The New Encyclopaedia Britannica*, ed. 15, vol. 10, Chicago etc. 1994, p. 733, *sub voce*.

³⁸ John Lackland/Jean sans Terre (1167-1216), Rege al Angliei între 1199-1216, cel care a fost silit să acorde baronilor privilegiile conținute în *Magna Charta Libertatum*; a pierdut o parte din posesiunile engleze în Franța, dar porecla/supranumele se pare că îi venea de la tatăl sau, Henric al II-lea, care îl compătimea pe mezin, fiul preferat, că avea să primească cea mai mică moștenire (teritorială), *Ibidem*, vol. VI, p. 570-571, *sub voce*.

³⁹ Nu am găsit nici o referință în *Encyclopaedia Britannica* (nu se specifică nimic despre vreo legătură cu lordul James Tyrrel, înnobilit cu acest nume de Richard al III-lea, în beneficiul cărora i-ar fi asasinat în 1483 pe Regele minor Edward și pe fratele său, după acuza (singulară a) lui Thomas Morus, vezi *Ibidem*, vol. 12, p. 93, *sub voce*).

⁴⁰ William II, poreclit Rufus (1056-1100), al treilea fiu al lui William Cuceritorul și favoritul acestuia, a primit la împărțirea moștenirii Regatul Angliei, domnind brutal și tiranic (1087-1100). „Odihna” sa din 1087 era în premiza întronării, vezi *Ibidem*, p. 667-668, *sub voce*.

⁴¹ William I the Conqueror/the Bastard (1028-1087), fiu nelegitim al Ducelui Robert I al Normandiei, a fost recunoscut de nobilimea provinciei la moartea tatălui, domnind ca Duce din 1035. La moartea lui Edward Confesorul a contestat pretențiile la Coroană ale lui Harold, recunoscut Rege de englezi și ale lui Harald al III-lea al Norvegiei și a revendicat tronul pe baza unei înrudiri destul de vagi. A debarcat în Anglia cu armata normandă și l-a învins la Hastings, în toamna lui 1066, pe Harold (care îl alungase pe Harald), domnind în Anglia autoritar până în 1087, pe fondul unor mari prefaceri sociale, *Ibidem*, p. 666-669, *sub voce*.

⁴² Orașel în Aquitania, mic port pe râul Charente, veche așezare celtică, apoi oraș roman cu edificii monumentale (arc de triumf, al doilea amfiteatru ca dimensiuni după Colosseum), centru Episcopal în Evul Mediu cu catedrală de secol XII și alte biserici monumentale, ulterior sediu hughenot, a intrat în declin în timpul și ca urmare a războaielor religioase (după *Grand Larousse encyclopédique*, vol. IX, Paris 1964, p. 507-508, *sub voce*).

Lângă Balaclava în Crime[e]a⁴³, trăește un nuc a cărui etate s-a stabilit la 3000 ani. Acesta a văzut deci templul Iphigeniei⁴⁴ în Taurida⁴⁵ și pe neguțătorii greci care î-i [sic] vindeau fructele la Roma. In valea dela Buiuc-Dere⁴⁶ am văzut cu ochii mei în 1909 platanul a cărui etate se socotește la 4000 ani. Avea atunci o înălțime de 29 metrii [sic] și un diametru de 16 metrii [sic]. Acesta e poate cel mai vechi martor al evenimentelor europene. Și acum se spun de ce cer scut pentru stejarii dela «Buza Turcului». E vorba că pe locul lor să se clădească colonii de lucrători. Și în cazul acesta, vor cădea pradă toporului falnicii martori a patru veacuri din trecutul acestei văi a Bârzavei, ai trecutului zbuciumat al cetății Bocșa – acum ruină – și ar fi un păcat.

Dacă voi fi ascultat mă voi bucura, de nu, mi-am împlinit [sic] o datorie pioasă către trecut.

Mihail Gașpar⁴⁷.

Reținem sensibilitatea pentru natură și istorie a lui Mihail Gașpar, exprimate într-o retorică romantică. El avea viziunea unui sit, care nu cuprindea strict vestigiile istorice, ci și ambientul.

Ni se spune într-un loc că l-ar fi avut precursor în Ardeal pe bine meritatul cărturar (autodidact) sas Emil Sigerus (1854-1947), care „a introdus la noi noțiunea de «ocrotirea mediului ambient» (istoric sau natural)” și a inițiat

⁴³ Orășel-port în Crimeea, vechea așezare elină Symbolon.

⁴⁴ Fiica regelui Agamemnon din Mykene, propusă spre a fi jertfită Artemidei, care oprise vânturile, împiedicând flota aheilor să plutească spre Troia. Când jertfa era pe cale să înceapă, zeiței i s-a făcut milă de tânăra fecioară, răpind-o și transportând-o în Tauris (Crimeea), unde a instituit-o preoteasă a templului său – care a chiar fost ridicat mai târziu de greci!, vezi și nota următoare (Anca Balaci, *Mic dicționar mitologic greco-roman*, București, 1966, p. 214, *sub voce* Iphygenia; *Izvoare privind istoria României*, red. Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Gheorghe Ștefan, vol. I, București, 1964, p. 17 și notele 22-23, cu variante ale legendei).

⁴⁵ Nume dat de elini în antichitate Crimeei, după cel al locuitorilor, tribul „scitic” al tauri(zi) lor, resturi ale cimrierenilor sau chiar pre-indo-europeni. Venerau și o zeiță căreia îi aduceau jertfe umane, pe care grecii au identificat-o cu Artemis (*Ibidem*, p. 15 și notele 17-18).

⁴⁶ Scris și Büyükdere sau Böyükdere, mică localitate de agrement pe malul european al Bosforului, lângă Istanbul (s-ar traduce din turcă prin Valea Mare, vezi *Der Grosse Brockhaus*, vol. III, Leipzig 1929, p. 488, *sub voce*). Dacă, pe de o parte, vârsta de 4000 de ani a platanului de acolo pare mult exagerată (cum și a nucului din Crimeea), de alta n-am găsit nici o referință în legătură cu prezența lui Gașpar acolo! Să fi făcut o excursie după ce a participat la cursurile de vară din Vălenii de Munte?

⁴⁷ *Drum Nou*, II, nr. 6 din 10 februarie 1924, p.1 (articol de fond).

„înființarea unor societăți științifice-turistice menite să salveze momentele de artă, istorice și naturale”⁴⁸.

Gașpar apelează la „Comisiunea Monumentelor Istorice” – și de aceea își motivează cu argumente istorice demersul – întrucât abia în 1930 (după moartea lui!) a fost constituită „Comisiunea pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii”, anume în subordinea Ministerului Agriculturii și Silviculturii”...!⁴⁹ El nu se ridică împotriva industrializării (urbanizării), ci împotriva agresării istoriei și naturii.

Articolul lui Gașpar mai dă seama de un enorm bagaj cultural, fără a se constitui într-o făloasă paradă de erudiție – dar dacă de arbori centenari și milenari venea vorba, aducea și el, ca omul, niște exemple... Mărturisesc că n-am reușit să găsesc referințe la aceia în enciclopedii precum *Brockhaus*, *Larousse*, *Encyclopaedia Britannica*, iar acestea numai de fușăreală n-ar putea fi bănuite! Asemenea pe Internet.

Acest demers era mai aparte, în sensul că îngloba patrimoniului național – căci acesta era în discuție, respectiv în pericol – și natura ori ambientul unui monument istoric, pe bună dreptate. Dar el n-a fost singular, în sensul că în același an au mai apărut la gazetă câteva materiale care pledau aceeași cauză, a salvării patrimoniului cultural-național, exprimând și exasperarea față de nepăsarea autorităților și publicului.

Așa, Mihail Gașpar blamase în termeni foarte tari preconizata dărâmare a casei natale a lui Eminescu pentru a face loc unei tarlale de...pepeni, ceea ce nu ar fi trecut nepedepsit „în orice altă țară”, civilizată, se subînțelege. În mânia sa, autorul leagă foarte mult acest „sacrilegiu” de originea neromânească (grecească) a proprietarului de atunci⁵⁰ (care în urma valului de proteste s-a desistat, dăruind casa „neamului românesc”).

La un interval de trei săptămâni, un colaborator destul de frecvent al gazetei, poate și redactor, Gheorghe Dintean (nu știu dacă e sau ba pseudonim), vitupera și el incuria națională, care se solda cu deteriorarea/pierderea monumentelor de istorie și artă. Exemplificarea se făcea, după

⁴⁸ Vezi *Enciclopedia istoriografiei românești* (red. Ștefan Ștefănescu), București, 1978, p. 297, *sub voce*, art. de Adolf Armbruster.

⁴⁹ *Dicționar enciclopedic român* (coord. Athanase Joja), vol.I, București, 1962, p. 715, *sub voce*.

⁵⁰ Mihail Gașpar, *O barbarie*, în *Drum Nou*, II, nr.32 din 10 august 1924, p. 1 (articol de fond și acesta).

articole din alte periodice, dar și prin cele însuși văzute, cu „bojdeuca” lui Creangă, casa parohială din Șișești, bisericile mănăstirilor Horezu și Arnota. Așa „ne pedepsim Istoria – adevă pe noi prin noi”, și ne atragem „blestemele acesteia”⁵¹.

După alte patru săptămâni era preluat un articol din *Neamul Românesc* al lui Iorga, în care istoricul certa autoritățile pentru nepăsarea cu care asistau la totala ruinare a cetății Târgoviște ori la dărăpănarea Coziei și altor biserici vechi, dar șfichiuia și nesimțirea „turiștilor” care împănau cu „grafitti” portretele ctitorilor⁵².

Micul *chapeau* redacțional introductiv consemna totala adeziune la poziția autorului: „Cu condeiu muiat în durere scrie Dl. Nicolae Iorga următorul articol care ar trebui să intre în inima fiecărui român.”⁵³.

Vedem că se înșiră o (micro)serie de articole în acest an, cu aceeași bătaie, nu este deci vorba de un incident izolat, ci de o atitudine stabilă care se constituie aproape în politică editorială. Articolele, cum ale lui Gașpar, răspundeau la provocări imediate, ori încercau să zgâlțâie inerții, cum celelalte două.

Abordându-i personalitatea din unghi beletristic mai ales, re-editorii unui roman istoric al său îl caracterizau nimerit: „Dialogul fructuos pe care l-a întreținut (pe diferite căi) cu epoca sa și cu oamenii ei îi conferă statutul de artist-cetățean”⁵⁴. Formula se poate extinde, căci și în calitate de slujitor al altarului, ziarist și om politic Mihail Gașpar s-a comportat ca un exemplar om al cetății. În exemplul de mai sus în înțelesul strict propriu, ca om al cetății Bocșa!

Pare-se că, din păcate, intervenția lui nu a avut succes. Într-o fotografie însoțitoare a ruinelor cetății Bocșa de la „Buza Turcului” arborii viguroși, care pot fi stejari, nu au în nici un caz aparență multicentenară⁵⁵. Atunci sau

⁵¹ Gheorghe Dintean, *Monumentele noastre care dispar*, în *Ibidem*, nr. 35 din 31 august, p. 2-3.

⁵² Nicolae Iorga, *Nesimțire*, în *Ibidem*, nr. 39 din 28 septembrie, p. 1-2.

⁵³ *Ibidem*, p. 1 (chapeau).

⁵⁴ Gheorghe C. Bogdan, Doina Bogdan-Dascălu, *Studiu introductiv la Mihail Gașpar, Din vremuri...*, p. 20.

⁵⁵ Theodor N. Trâpcea, *op. cit.*, p. 64 (foto).

ceva mai târziu stejarii încărcăți de amintiri istorice au căzut sub topor⁵⁶, cum regretabil se întâmplă cotidian să asistăm la distrugerea unor monumente istorice ori ale naturii sau, pur și simplu, ale unor situri agreabile. Ne-ar trebui mult mai mulți conaționali cu mentalitatea lui Mihail Gașpar ca să evităm aceste irecuperabile pierderi.

MIHAIL GAȘPAR – HISTORIEN ET ÉCOLOGUE

Résumé

Mihail (Michel) Gașpar (1880-1929) fut à la fois membre du clergé, écrivain, journaliste et homme politique. Élu archiprêtre à Bocșa Montană (bourgade de Banat) en 1913, il y fait paraître en 1923 la revue hebdomadaire *Drum nou (Voie nouvelle)* dans laquelle il plaidait pour l'honnêteté dans la vie politique, économique et sociale et cultivait les valeurs culturelles, parmi lesquelles celles de l'histoire, nationale surtout, étaient de premier ordre. L'auteur de cet essai met en valeur l'attitude moderne, écologiste avant la lettre de Mihail Gașpar, relevée par exemple dans l'article „Les chênes de Bocșa” (publié en 1924), où il s'opposait au défrichage de chênes centenaires du pied du chateau-fort de Bocșa, témoins de l'histoire comme d'autres arbres historiques d'Europe, prenant des exemples d'Angleterre, France, Allemagne, Crimée et de la Turquie Européenne.

⁵⁶Informație de la Dl. Prof. Univ. Dr. Martin Olaru de la Facultatea de Geografie a Universității de Vest Timișoara, transmisă prin intermediul Dlui Prof. Univ. Dr. Dumitru Țeicu, Director al Muzeului Banatului Montan din Reșița, cărora le exprim și aici cuvenitele mulțumiri (însumi, spre regretul meu, nu m-am învrednicit a vizita ruinele, lipsindu-mi ocazia).